

Prezentăm cititorilor noștri o recenzie de carte, John Dunlop, „Staretz Amvrosy: Model for Dostoevsky's Staretz Zossima (Belmont, 1972), mai puțin cunoscută a Cuviosului Serafim Rose despre Starețul (Sfântul) Ambrozie de la Optina. Textul se distinge, în primul rând, poate, ca o critică semnificativă din perspectivă ortodoxă a personajului dostoievskian din „Frații Karamazov”, Starețul Zosima, care, pentru foarte mulți critici literari și alți cititori reprezenta o întruchipare literară a sfântului. Aprecierea Părintelui Serafim Rose nu este chiar atât de singulară, cum ar putea părea la prima vedere. Mai multe surse, printre care se numără inclusiv biografia canonică a Starețului Ambrozie de la Optina, scrisă de Starețul Agapit, tradusă de altfel și în română, Starețul Dositei, ultimul duhovnic al Starețului Nectarie, dar și diplomatul filosof, trăitor la Optina, Constantin Leontiev, menționează rezervele cu care mănăstirea l-a primit pe Zosima.

Pe de altă parte, dincolo de limitele lui Dostoievski (în fond, un mirean), comentatori ortodocși de talia Mitropolitului Antonie Hrapovitski, întâistătătorul Bisericii Ruse din Exil (urmat îndeaproape în această privință de ucenicul său, Cuviosul Iustin Popovici) au continuat să vadă în Zosima și în alte personaje ale autorului o capacitate tainică de a transmite ceva din virtutea dragostei împreună-pătimitoare, atât de prețioasă în lucrarea duhovnicească și pastorală a Împărăției nu din lumea aceasta.

Până nu demult, Ortodoxia era „cunoscută” în lumea engleză în principal prin relatările „elogioase” ale unor non-ortodocși, pe de o parte, și prin traduceri din operele „teologilor” ruși ale postrevoluționarei „Școli de la Paris”, cu ale sale lumești, academice și adesea foarte arbitrare reinterpretări ale Ortodoxiei.

Bineînțeles că din astfel de izvoare nu Ortodoxia era cunoscută pe larg în Vest, ci pseudo-Ortodoxia, iar cei mai cunoscuți purtători de cuvânt „ortodocși” de azi din Europa și SUA sunt în continuare reprezentanții acestei pseudo-Ortodoxii. Cu toate acestea, în ultimii douăzeci de ani, prin traducerile (parțiale) din Filocalia și Scara Sfântului Ioan Scărarul, și prin eforturile unor lăcașe de Ortodoxie autentică, a început să fie cunoscută în sfârșit în Apus acea Ortodoxie adevărată, una și aceeași la Sfinții Părinți din trecut și la mărturisitorii Ortodoxiei nediluate din zilele noastre.

Cartea de față este încă un exemplu din seria de cărți ortodoxe autentice, devenite acum accesibile în limba engleză. Este o biografie a Starețului Ambrozie (1812-1891) de la Mănăstirea Optina, alcătuită din mărturii ale unor oameni care l-au cunoscut personal pe Stareț

Starețul Ambrozie de la Optina și Starețul Zosima din „Frații Karamazov”

Scris de Ninel Ganea

Luni, 20 Noiembrie 2017 09:05

și din scrisorile sale (majoritatea lor preluată din biografia rusească standard a starețului, scrisă de Arhimandritul Agapit). A ieșit o poveste clară, chiar dacă scurtă, a acestui sfânt încă necanonizat, care a fost una din ultimele podoabe ale duhului ortodox tradițional în Sfânta Rusie. Un capitol special este dedicat „caracteristicilor distinctive ale spiritualității ortodoxe”, care conține, de asemenea, un fragment scurt despre instituția „stăreției” (îndrumarea duhovnicească de către stareți cu har) și istoria acestei instituții la Mănăstirea Optina. Comentariile autorului sunt minimale, cu precădere în ultimul capitol iar viața și cuvintele Starețului Ambrozie au întâietate, ceea ce ne oferă o privire remarcabilă la puterea duhovnicească pe care Starețul a dobândit-o de la Dumnezeu.

Cartea are câteva scăderi minore, care trebuie menționate, în special deoarece volumul va avea, cu siguranță, o influență în educarea creștinilor ortodocși din America și din alte țări vorbitoare de engleză.

Astfel, ar fi fost de preferat ca termenul catolic de „rozariu”, cu ale sale înțelesuri „spirituale” distincte, să fie înlocuit cu un termen mai neutru și mai descriptiv cum ar fi „șirag de mătănii”, care este din ce în ce mai des folosit pentru a traduce rusescul „chotki”. De asemenea, tresari neplăcut când vezi plecăciunea făcută academismului occidental în referința la „pseudo-Macarie”. (Se roagă sau caută cineva sfaturi de la un „pseudo”-oricine? Iar aceasta este diferența fundamentală între pseudo-Ortodoxie și Ortodoxia autentică. Prima se dă în vânt după jocuri academice, mode și „cunoașterea mai bună” pe care o are comparativ cu înțelepciunea tradițională a Bisericii, în timp ce a doua caută în primul rând ajutorul și sfatul duhovnicesc al sfinților și al scrierilor lor insuflă de Dumnezeu, găsind în puterea duhovnicească a textelor și a sfaturilor Sfinților Părinți, cea mai sigură cale spre „auctorialitatea” lor.) De asemenea, în capitolul despre „spiritualitatea ortodoxă” ar fi fost de preferat ca autorul să nu se încreadă atât de mult într-un cercetător tipic pentru „Școala de la Paris”, ca Fedotov, cu teoriile sale academice gratuite despre „noile tendințe” din monahismul rusesc și singularitatea spiritualității ruse, („Serghie a fost primul sfânt rus care poate fi numit mistic!”). Mai bine s-ar fi bazat pe un cercetător ortodox autentic cum este I.M. Konțevici care a pus în evidență unul și același duh ortodox de-a lungul întregii istorii a Ortodoxiei rusești și a descoperit stăreția la Sf. Teodosie de la Lavra Peșterilor din Kiev (sec. XI) , în Bizanțul timpuriu, în deșertul egiptean și în secolul XIX la Mănăstirea Optina.[i] Nu există decât o singură tradiție duhovnicească a Ortodoxiei, care este realizată cu mai multă sau mai puțină putere și claritate în epoci diferite.

Cu toate acestea, cea mai mare scădere a acestei cărți, în general excelentă, nu poate fi imputată autorului. El nu alocă decât două pagini vizitei pe care Dostoievski o face la Optina și amintește corect că Starețul Ambrozie este una dintre multele surse de inspirație ale personajului fictiv „Starețul Zosima”, din romanul Frații Karamazov, principala sursă de inspirație fiind „imaginația bogată a autorului” (p.60.). Și totuși, titlul complet al cărții, pus, fără îndoială, la

insistențele editurii pentru a încuraja vânzările, este „Starețul Ambrozie, model pentru Starețul Zosima al lui Dostoievski”. Cu greu s-ar putea imagina un deserviciu mai mare făcut încercării de a face cunoscut duhul ortodox și, în particular, stăreția de la Optina, decât asocierea în mintea cititorului cu figura romantică a lui „Zosima”, care, după criteriile ortodoxe, este fără îndoială într-o stare de înșelare (prelest), fiind un precursor de secol XIX al înșelărilor „harismatice” de azi. Acestea fiind spuse, nu vrem să punem la îndoială sub nicio formă talentul lui Dostoievski și atașamentul său incontestabil pentru Ortodoxie. Este doar regretabil că ideea sa de Ortodoxie era atât de influențată de perspectiva romantică asupra subiectului încât l-a transformat într-un apărător îndoielnic. Cu toate acestea, sunt foarte multe lucruri bune în scrierile sale.

A fost una din puținele mari figuri literare ale secolului XIX care a întrevăzut că Rusia își poate recăpăta identitatea națională doar prin întoarcerea la Ortodoxie și la Țarul Ortodox. Intuiția sa psihologică în privința naturii umane și a nevoii acesteia de creștinism a fost profundă. Analiza mentalității nihiliste care a produs în linii mari secolul XX și convergența acesteia cu romano-catolicismul este neegalată (toate „descoperirile” lui Nietzsche, de la moartea lui Dumnezeu la apariția „supraomului” au fost mai întâi revelate de Dostoievski în sufletul omului și interpretate creștinește).

Cu toate acestea, în încercarea de prezenta un portret fictiv al unui sfânt ortodox, un model în care vedea salvarea Rusiei, Dostoievski a purces la o muncă pur și simplu peste puterile sale. Starețul Ambrozie a spus despre Dostoievski că „este unul care se căiește”. Aprecierea este, fără îndoială, lăudabilă când o comparăm cu judecățile nefavorabile exprimate de stareț după întâlnirile cu Lev Tolstoi și Vladimir Soloviev, dar are totuși un înțeles ambiguu. Mai târziu, sintagma a fost interpretată de Starețul Dositei (duhovnic al ultimului mare stareț de la Optina, Nectarie) astfel: „unul care se căiește, i.e., unul care se căiește în permanență, unul care nu se poate căi cu totul”. Pentru cineva aflat într-o astfel de situație există speranța mântuirii, se mișcă în direcția cea bună, dar nu îi este dat unui astfel de „pocăit” să ajungă la înălțimile vieții duhovnicești și să „creeze” viața unui sfânt. Într-adevăr, chiar această încercare în sine este imposibilă și nu poate decât să falsifice subiectul. Un sfânt este sfânt tocmai pentru că devine un purtător al harului divin, în timp ce imaginația umană filtrează întotdeauna subiectul prin înțelegerea sa, ceea ce înseamnă (în cazul de față) să coboare divinul la uman. Acesta este motivul pentru care nu există „creativitate” în Ortodoxie, nu există reinterprețări sau reformulări, ci numai o transmitere (o tradiție) a Revelației Divine, a vieților și scrierilor Părinților care exprimă această Revelație, astfel încât conținutul divin al Ortodoxiei să fie păstrat din generație în generație, fără să se piardă într- versiune umană a sa.

Starețul Zosima din „Frații Karamazov” reprezintă un portret psihologic pur omenesc al unui stareț ortodox, văzut prin ochii unui romancier pasionat, „care se căiește”. „Conversațiile Starețului Zosima” din același roman exprimă doar filosofia lui Dostoievski, pusă în gura unui

reprezentant al „înțelepciunii primordiale”, motivul fiind același ca și în cazul lui Nietzsche și al său Zarathustra: o replică foarte sentimentală pentru inteligența decadentă și raționalistă din zilele sale. Aceste „conversații” sunt, pe scurt, o chemare la extaze, la un fel de exaltare înfierbântată a vieții creștinești, cum numai cineva care a fost îmbolnăvit grav de raționalismul necredinței putea concepe: „Cu dragă inimă să te așterni la pământ și să-l săruți... Inima ta să fie răpită cu slavă prin rugăciune...Scaldă pământul cu lacrimile bucuriei tale și scumpe să fie lacrimile acestea pentru tine.” Aceste cuvinte exprimă cu siguranță căutarea de către un suflet frânt a vieții simple creștinești, dar nu trec dincolo de acest prag. Talentul literar al lui Dostoievski și romantismul său religios au reușit să elimine din portretul făcut starețului acel element divin care ne izbește de atâtea ori în viețile autentice ale sfinților, atunci când sfântul ne este revelat ca purtător de Duh Sfânt. Ficțiunea nu poate reda acest element, pentru că atributul său esențial este tocmai că este adevărat, că Dumnezeu chiar se manifestă în oameni. Din roman lipsește, de asemenea, simplitatea, experiența și seriozitatea desăvârșită a vieților și scrierilor sfinților. Este suficient să te uiți la scrisorile și cuvintele Starețului Ambrozie din cartea profesorului Dunlop pentru a vedea o antiteză deplină la „Zosima”: o seriozitate tăcută și senină care scoate în evidență căința, nevoițele ascetice și încercările, versus un exaltat „creștinism roz” (pentru a folosi expresia potrivită aplicată lui Dostoievski de filosoful și călugărul Constantin Leontiev, care a identificat corect și a arătat sursele patristice ale Ortodoxiei adevărate) idealizat romantic, care se hrănește tocmai din înclinațiile spirituale greșite. În multe scrisori, Starețul Ambrozie a avertizat asupra tipurilor de „extaz” asemănătoare celor predicate de „Zosima”: „Scii că pentru 15 ani ai fost binecuvântat de fericire. Acest lucru nu este posibil, cu excepția cazului în care trăiești un entuziasm înșelător. Probabil că în timp ce te rugai ai avut parte de bucurie și lacrimi și câteva senzații interioare și ai considerat aceste senzații, dacă nu de la Harul Dumnezeisc, măcar ca bune și plăcute lui Dumnezeu, și te-ai consolat cu asta. Dar Sfântul Ioan Scărarul scrie că nu trebuie să credem în lacrimile care vin înainte de spălarea de păcate ” (p.153).

Nu este exclus ca unii membri ai inteligenței și unii convertiți vorbitori de engleză să devină atrași de Ortodoxie după ce au citit „Frații Karamazov”. Dacă este așa, slavă lui Dumnezeu! Dar aduceți-le la cunoștință că dacă vor să rămână și să crească în Ortodoxie, trebuie să abandoneze jocurile copilăriei și să se hrănească cu hrană duhovnicească adevărată. Cartea de față – deși cu greu se poate spune că epuizează viața Starețului Ambrozie, fără a mai pomeni de ceilalți mari stareți de la Optina, menționați abia în treacăt – ne oferă o lumină spre această adevărată hrană duhovnicească și reprezintă încă o apariție editorială încurajatoare pe care generațiile de ortodocși autentici vorbitori de engleză trebuie să se bazeze.

[i] I.M. Konțevici, „Dobândirea Duhului Sfânt în Vechea Rusie” (în rusește), Paris, 1952, p 6-10, 91-93, etc. (Cartea a apărut și în traducere românească la Editura Egumenița – nota traducătorului)

Starețul Ambrozie de la Optina și Starețul Zosima din „Frații Karamazov”

Scris de Ninel Ganea

Luni, 20 Noiembrie 2017 09:05
